

İKTİSADİ DEMOKRASİNİN FİKRİ TEMELLERİ VE GELİŞMESİ

Dr. Ömer Alparslan AKSU
Sosyal Siyaset Kürsüsü

İnsanlık tarihi ilkel cemiyetlerden günümüze kadar, servet-iktidar (Mülkiyet-hakimiyet) denilen bir olayla karşı karşıya gelmiştir. Bu iktidar, zaman gelmiş şahsın yeteneklerinde, uzun bir süre ilâhi bir vekâletin temsilcisi oldukları mutlak olarak kabul edilen Kiral ve Sultan ailelerinde, bazan bunlar yanında dinî otoritelerde ve büyük toprak sahiplerinde görülmüştür. Bunlar ellerinde bulundurdukları bu hakimiyeti diledikleri gibi kullanmışlardır. Bu, insan tabiatının bencil yaratılışının tabii bir neticesidir. Bu yüzden her canlı gibi insanoğlu da varlığını sürdürebilmek için çok defa bencilliğini diğerleri aleyhine büyük ölçüde kullanmak temayülündedir. Tarihi seyri içerisinde bu tür çoğunluk aleyhine olan iktidarlara ve onların bencil davranışlarına karşı zaman zaman hoşnutsuzluklar baş göstermiştir. Bu tür hareketler tarihte çeşitli adlar altında kendini göstermişse de genellikle gerek siyasî, gerek iktisadî iktidarların (Hakimiyetlerin) bencil davranışlarına karşı bir başkaldırma hareketi olarak gelişmiş ve onların sınırsız hakimiyetlerini bir zaptürapt altına alma veya bu hakimiyetin sınırlandırılması yönünde olmuş ve oluşmuştur. İnsanoğlu tarih boyunca zamanla temerküz etmiş, kontrol edilemeyen bir güçten kurtulmak için devamlı mücadele vermiştir. Bunun şekli ne olursa olsun bir şahsın veya belirli bir azınlığın elindeki iktidarın istismara daima müsait oluşu, büyük çoğunluğu daima bu ik-

tidarın kısıtlanması veya dağıtılması yönündeki bir hareketin içine itmiştir.

Burada izahına çalışacağımız iktidar (Hakimiyet) kavramı ile mülkiyet kavramları o kadar iç içedir ki, birinden bahsedilince hemen diğeri de akla gelmektedir. Meselâ tarihçi Guizot Feodaliteyi «Hükümlerle mülkiyetin birbirine karışmasıdır» (1) şeklinde tarif etmiştir. Hatta literatürde, bu iki kelime eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Esasında aralarında sebep-netice münasebeti vardır. Biz buradaki izahlarımıza daha bir açıklık getirebilmek için bu hususu biraz daha derinliğine ele almayı faydalı bulmaktayız. Mülkiyet veya diğeri bir ifade ile servet bir sebep, iktidar ise bir neticedir. Yani hakimiyet (İktidar), Mülkiyetin (Servetin) bir fonksiyonudur. Dolayısıyla servetsiz bir iktidar bazı istisnai haller hariç, düşünülemez. Aslında servetin (Mülkiyetin) beş fonksiyonu vardır. (2) Bunlardan birincisi iktidar fonksiyonudur. İkincisi güvenlik fonksiyonu, üçüncüsü prestij fonksiyonu, dördüncüsü gelir getirme fonksiyonudur ve nihayet beşincisi de özgürlük fonksiyonudur. Yukarıdaki izahlar bize hakimiyetin (İktidarın) esas kaynağının servet olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Böylece servet politikası ile iktidar (Hakimiyet) politikasının neden devamlı olarak atbaşı beraber gittiğini veya eşanlı kullanıldığını veya gitmesi ve kullanılması gerektiğini daha iyi anlayabiliriz. Bugünkü çalışmalarda da bu iki politikanın âhenk içerisinde yürütülmesi yönündeki çabalar çok yoğun bir mahiyet almış bulunmaktadır.

Esasında servetin, iktidar üzerindeki etkisi, servetin belirli ellerde temerküzü sonucu görülmektedir ve tarihi seyir içinde bu temerküz neticesi doğan iktidarlar (Bazı istisnai devreler hariç) daima olumsuz tesirler husule getirmişlerdir. İktidarların bu menfi tesirlerinin izale edilebilmesi için, iktidarın sınırlandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. İktidarların yaygınlaştırılması (veya sınırlandırılması) servetin sınırlandırılması veya yaygınlaştırılmasını da zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, iktidarlara ve onların menfi etkilerine karşı ortaya çıkan hareketler önceleri dinî, sonraları ise hem dinî ve sosyal, nihayet ideolojik kaynaklı olmuştur. Bunların gayeleri, servetin daha insanî amaçlar için kullanılması ve

servetin geniş kitlelere yayılmasını temin ve bu yönde mücadele vermek olmuştur.

Esasında tüm toplumlar açısından bu yöndeki gelişimin odak noktasını eşitlik ilkesi oluşturmaktadır. Bu nedenle tarih bütün toplumlar ve rejimler, hiyerarşi ile eşitliği uzlaştırma ve iktidar hiyerarşisi ile insanların yüceliğinin eşitliğini bağdaştırmak için gayret göstermişlerdir. Bu hususa değinen R. Aron, uygulamada tüm kişilere eşitliği sağlayan yahut üzerinde birleşilen bir prestiji temine muvaffak olmuş bir toplumun olmadığını belirtmektedir. R. Aron açıklamalarına devam ederek, tarihî gelişim içerisinde insan toplumlarının bu zıt durumun uzlaştırılmasını iki istikamette aradığını belirtmektedir. Bunlardan ilki sosyal eşitsizliği kabullenerek herkesi belli bir yere yerleştirmek ve işgal edilen yerlere göre bütün eşitsizlikleri esas bilmektir. Bunun da en aşırı şekli kast sistemidir. Diğer çözüm şekli ise aşağıda geniş şekilde üzerinde durulacak olan, politik eşitlikte ısrar ederek, demokratik bir sistem içerisinde siyasî, ekonomik ve sosyal eşitliği mümkün olduğu kadar ileriye götürebilme yönünde gösterilen çabadır. (3)

Biz burada konuyu daha ziyade iktisadî açıdan ele alarak, buradan da esas konumuz olan iktisadî demokrasiyi izaha geçeceğiz. Yalnız konuyu bu yönde sınırlayabilmek oldukça güçtür. Zira cemiyet hayatında ekonomiyi diğer disiplinlerden kesin olarak ayırdetmek imkânsızdır. Hele üzerinde durulan konu iktidar olunca, bu güçlük kendini daha da şiddetli bir şekilde hissettirecektir. Gerçekten gerek mülkiyet-iktidar ikilemi, gerek demokrasi, iktisadî ve siyasî yönleri ile birbirleriyle o kadar sıkı bir bağlaşma (Korelasyon) halindedir ki, bunların birbirleri üzerindeki tesirlerini ihmal etmek büyük bir hata olabilir. Esasen ekonomi tarihi de sürekli bir ekonomik iktidar mücadelesi tarihidir. (4) Diğer taraftan bu ekonomik iktidar günümüze kadar değişerek ve gelişerek bir evrim geçirmiştir. Sanayi öncesi devrede, yani aşağı yukarı iki yüzyıl öncesine kadar iktidar toprakla ilgili bulunuyordu. Bilindiği gibi o devrelerde tüm istihsal veya Millî Gelir'in tamamına yakın kısmı topraktan elde edilmekte idi. Bu durum ise, toprak sahiplerine ve bu toprağa dayalı nüfuzu elinde tutanlara doğrudan doğruya büyük bir itibar ve güç sağlamakta idi.

Keza bugün de aynı durumu yani toprağa bağlı iktidarı az gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde görmek mümkündür. Fakat sanayileşme ile birlikte iktidarın da topraktan endüstriyel üretim araçları üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkına sahip olan zümreye geçtiği görülmüştür. Bugün sanayi ülkelerindeki işletmelerde ve dolayısıyla da cemiyetteki prestij, nüfuz, güç ve devlet içerisinde de iktidar veya otorite modern sanayii ellerinde bulunduran belirli grubun kontroluna geçmiştir.

Tarihi gelişme seyri içerisinde Mülkiyet-Hakimiyet (İktidar) meselesi, önce siyasî sahada bir şahıs elindeki mutlak hakimiyetten, demokrasiye kadar gelişmiş ve burada halk iktidarı şeklinde nihai bir çözüm bulmuştur. Yani sanayi öncesi toplumlarda temsil ettiği iktidara karşı gelişmeler önce siyasî yönde oluşmuştur. Bu da siyasî iktidarın yaygınlaştırılması, yani diğer bir ifade ile büyük çoğunluğun iktidara iştirak etmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Bilindiği gibi bunun da zaman içerisinde gelişimi Mutlak Monarşi'den Meşrutiyete ve giderek Cumhuriyet ve Demokrasiye geçiş şeklinde olmuştur. (5) Günümüzde ise bilhassa batıdaki Endüstri Ülkelerinde, sanayileşme sonucu ekonomide meydana gelen gücün (İktidarın) yaygınlaştırılması yönünde bir gelişme göze çarpmaktadır. Yani siyasî sahadaki gelişmeyi, ekonomik sahada da görmekteyiz. Siyasî sahada kendini gösteren değişme ve gelişme benzer şekilde ekonomik sahada da Mutlak Hakimiyet-İktidar şeklinden başlayarak, sınırlı ve Demokratik Mülkiyet-İktidar anlayışına doğru bir gelişme göstermektedir.

Burada Demokrasi anlayışı ile birlikte İktisadî Demokrasinin sistemler içerisindeki yerini ve gelişmesini belirtmeye çalışırken, iktisadî sistemlerin geçirdiği evrimi izah etmek niyetinde değiliz. Yalnız İktisadî Demokrasi kavramına açıklık getirebilmek için bazı hususları belirtmek zorunluluğunu hissetmekteyiz. Zira bilindiği gibi İktisadî Demokrasi terimleri ve bununla ilgili müesseseler bu kapitalist çağda ortaya çıkmışlardır. Meselâ Sidney ve B. Webb'lerin «Sinaî Demokrasi» adlı eseri 1897 yılında yayınlanmıştır. Gerek Demokrasi kavramı, gerek Kapitalizm ve Sosyalizm kavramları tarihî gelişim ve kavramlaşmaları itibarıyla sırayla, önce Kapitalizm, bununla birlikte doğan ve gelişen İktisadî Demok-

rasi (Liberalist cereyanın tesiri ile) ve nihayet Sosyalizm kavramı ve düşünceleri gelmektedir. Demokrasi kavramı, Kapitalist sistemin bütün mahzurlarına rağmen bu ortam içerisinde doğmuş ve gelişmiştir. Bir fikir akımı olarak bu devreler de işçiler ile işverenler arasındaki sürtüşmelerin sertleşmesi karşısında aydınların, sosyalistlerin ve devletin de işe karışması ile İktisadî Demokrasi daha da önem kazanmıştır. 19. ve 20. yy.da iktisadî hayatın demokratlaştırılması veya tıpkı siyasî sahada geliştirilen Demokratik gelişme gibi, iktisadî hayata da demokratik bir veçhe verilmesi zaruret halini almıştır. Bunun sebepleri tabiidir ki sanayi kapitalizminin bünyesinde ve fikrî temellerinde yatmaktadır. Kapitalist sistemin hukukî ve felsefî sahadaki ferdiyetçiliği ile ekonomik sahadaki liberalizmi birbirlerini tamamlayarak bırakınız yapınlar felsefesinin telkin ettiği bir siyasî rejimi oluşturmuştur. Fakat Demokrasi fikri de böyle bir felsefenin hakim olduğu kapitalist düzen içerisinde geçerlilik bulmuştur. Bu sistem ile fertlerin geniş özgürlükler kazanmaları nedeniyle siyasî ve ekonomik demokrasinin çoğunluk lehine bu özgürlükçü ortamdan istifade ile gerçekleşeceği hususundaki yaygın kanaatlar bu devrelerden günümüze kadar gelişmiştir. Bilhassa Devlet ve fonksiyonları ile ilgili görüşlerdeki değişmeler ve evrimler bu yöndeki müsbet gelişmelere çok yardımcı olmuştur. Hattâ o devrin meşhur filozofu Fichte, Devletin başlıca rolünün vatandaşlarının özgürlüklerini korumak olduğunu, fakat mülkiyetsiz gerçek bir özgürlüğün olamayacağını dolayısıyla devletin herkese bir servet (Mülkiyet) sağlamak zorunda olduğunu ehemmiyetle belirtmiştir. Esasında kapitalist sistemin bu özgürlükçü tutumu sistemi devamlı reformlara tabi kılarak, iktisadî ve siyasî Demokrasi'yi gerçekleştirebilecek bugünkü seviyeye getirmiştir. Gerçi kapitalizmin sosyal bünye üzerindeki olumsuz tesirleri karşısında bilhassa sendikalar tarafından zaman zaman bu sistem ıslah kabul etmez olarak görülmüştür. Öte yandan o sıralarda ortaya çıkan sosyalist akımlar da bu sistemin yıkılmasından gayri çıkar yolun olmadığını devamlı savunmuşlardır. Fakat toplum düzeninde bir yandan devletin ağırlığını hissettirmesi ve bir yandan da kuvvetlenen sendikacılık hareketi, bu sistemi ortadan kaldırmadan sosyal barış içerisinde işverenlerle beraber bir arada çalışarak

mutedil yolu seçmişlerdir. Bu yolun seçilmesinde, kapitalizmin bütün mahzurlarına rağmen toplumdaki özgürlükçü ortam büyük rol oynamıştır. Böylece Batı Avrupa'da bir yandan Devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi, bir yandan da sendikaların ve aydınların toplum üzerindeki tesirleri (Tabii ki siyasî demokrasinin mevcudiyeti sayesinde) kapitalist sistemi devamlı reformlara tabi kılmıştır.

Ayrıca bunların yanında Batı Avrupa'daki Kapitalist sistemin ekonomik gelişme seyri, ferdi kapitalist sistemden, kollektif kapitalist sisteme geçiş şeklinde kendini göstermiştir. Buna diğer bir tabirle Halk Kapitalizmi adı verilmektedir. Esasında bu yöndeki gelişmeler yanında, büyük sanayi teşebbüslerinin değişen bünyesinin de bir gereği olduğu aşikârdır. Sanayide işletme cesametlerinin giderek büyümesi, teşebbüslerin daha çok ortaklı olmasını, yani yaygın mülkiyete doğru gelişmeyi tabii kılmıştır. Bu tür büyüme Anonim Şirketler şeklinde oluşurken, mülkiyet ve idare fonksiyonlarının da birbirinden ayrılması kaçınılmaz olmuştur. Büyük teşebbüslerin bu yöndeki gelişmeleri teknik zaruretlerin bir neticesi olurken (6), aynı zamanda bu gelişmenin sosyal meseleler bakımından da çok hayırlı neticeleri husule getirdiğini belirtmemiz gerekir. Zira Anonim Şirketlere, Halk Kapitalizminin gerçekleştirilmesinde tek ve yegâne kaynak olarak bakılmaktadır. Adil servet dağılımının veya halkın prodüktif servetlere iştirak ettirilmesi şeklindeki fikirlerin Anonim Şirketler yoluyla gerçekleştirilebileceği yönünde bir kanı çok yaygındır.

Bu yüzden bugün kapitalist sistemle yönetilen pek çok ülkedeki gelişim, iktisadî demokrasinin gerçekleştirilmesi yönündedir. Bunun da sebebi, yukarıda da belirtildiği gibi, iktisadî hayatın siyasî demokraside olduğu gibi demokratlaştırılması ve böylece daha dengeli, istikrarlı ve güvence altına alınmış bir cemiyet oluşturmak için zaruri görülmesidir. Esasında teor ve pratiğin bu yönde gelişmesi ve herkesçe rahatça kabul edilir bir duruma erişmiş olması, Demokrasi ve âdil servet dağılımının bugün artık insan ve onun en mukaddes hakkı olarak kabul edilmiş olmasındandır. Bu tür düşünce tarzı artık Komünist Doğu, Kapitalist Batı ayrımının çok üstüne çıkmıştır. Fakat Doğu Avrupa toplumların-

da bu yönde düşünen aydınların ve halkın siyasî ve fikri özgürlüklerden yoksun oluşu bu gelişmeyi şimdilik Doğu toplumları için engellemektedir. Fakat bu gayri tabii durum daha ne kadar böyle devam edebilir. Bu hususu gelecek günler gösterecektir.

Ayrıca bu hususta Tocqueville, toplumların geleceğini tayin eden en önemli faktörün, demokratlaşma hâdisesi olduğuna işaret etmektedir. Tocqueville bunu, «Geçmişin aristokratik hiyerarşi kompozisyonunun bozulması ve fertlerin içinde bulunduğu şartların gelişerek yaklaşması» (7) olarak belirtmektedir. Tocqueville bu demokratlaşma hareketini orta sınıfların büyümesi şeklinde görmektedir. Yani zengin ve fakir tabakalar azalacak, orta tabaka veya sınıf büyüyecektir. Bunun da en tabii yolu servetin yaygınlaştırılmasıdır. Nitekim toplumlardaki ileriye doğru, iyiye doğru değişmeyi ve gelişmeyi sağlayacak grup orta sınıftır. Topumlardaki dinamik gelişmeler ileten olan orta sınıflar yolu ile hız kazanmaktadır. Zengin ve fakir tabakalar, genellikle bu gelişmelere, reformlara ve fikir akımlarına kapalıdır. Zengin ve fakirlerin hakim olduğu toplumlar durgun toplumlardır. Çok dikkate değer bir hadisedir ki yoksul kimseler de, büyük servet sahipleri gibi ekonomik ve sosyal düzenin değişmesizin devam etmesinde aynı ölçüde bir role sahiptirler. Orta sınıfı kuvvetli olan toplumlar reformlara çok kolayca açılabilirler. Orta sınıflar ile servetin yaygınlaştırılması ve dolaşması ile iktidarların yaygınlaştırılması arasında çok yakın bir münasebet vardır. Bu sebeptir ki, bugün İktisadî Demokrasinin gerçekleştirilmesi yönündeki çalışmalarda Batı Avrupa'nın bir hayli mesafe kaydetmiş olmasının herhalde en önemli sebebi bu olsa gerektir.

Böylece Servet-İktidar ikileminin birbirleri ile olan çok yakın münasebeti, servetin yaygınlaştırılması ile iktidarın da yaygınlaşacağını göstermektedir. Yalnız burada bir noktayı da önemle belirtmek gerekir. Şöyle ki, batı toplumlarında iktidarların ve servetin yaygınlaştırılması gerek Klasik Demokrasiden - Modern Demokrasiye, gerek mülkiyete dayanan iktidardan mesuliyete dayanan iktidara kadar değişerek günümüzün, Çoğulcu Demokrasisini (Plüralist Devlet ve Cemiyet Düzeni) oluşturmuşlardır. Yani burada gerek siyasî, gerek iktisadî demokrasi kavramında bir değişme ve gelişme

vardır. Artık günümüzdeki modern demokrasilerde iktisadi ve siyasi demokrasi kavramları birbirleri içerisinde çok girmişlerdir.

Bugün modern demokrasilerde sadece parlamentodaki iktidar-muhalefet arası diyalog yanında, baskı grupları dediğimiz gruplar da bu diyaloga katılmaktadırlar. Aslında günümüz Batı Avrupa'sında servetlerin yaygınlaştırılması neticesi iktidarlar da kısmen dağılmış, ve mutlak iktidar, sınırlı pek çok iktidarlara, yani toplumdaki yeni güç dengelerine göre yaygınlaşmıştır. Meselâ bugün malî iktidar olarak bankaların gücünü, büyük hisse sahiplerinin Anonim Şirketlerdeki gücünü, kartellerin gücünü, büyük beynelmil şirketlerin gücünü, bazı güçlü dernekleri, basın gücünü, Sendikaların gücünü ve hattâ politikaya ağırlığını koyan organize çoğunluğu (Yani baskı gruplarının) gücünü zikredebiliriz.

Burada şu husus dikkati çekmektedir. Eskiden servete sahip olanlar iktidarı ellerinde bulundururlarken, bugün yukarıda belirttiğimiz iktidarların pek çoğu servet sahipliğine dayanmamaktadır. Ayrıca servetin yaygınlaştırılması, iktidarın belirli ellerde toplanmasına da maalesef mani olamamıştır. Bugün bunun misalini Batı Avrupa'daki Anonim Şirketlerde açıkça görmek mümkündür. Bugün yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu ile birlikte Anonim Şirket genel kurulu tarafından seçilmektedir. Fakat genel kurulda üye sayısının fazlalığı ve her hisse sahibinin genel kurulları izleyebilme imkânları çok sınırlı olduğundan, genel kurulda bahis konusu hisse senetlerinin çoğunluğuna sahip gruplar, güçler yönetim kurulunu seçerler. Buraya getirilen başkanlar ise burada öyle bir hakimiyet kurarlar ki, yönetim kuruluna seçilecek üyeleri genel kurula kabul ettirirler ve hattâ seçtirirler de. Böylece servetin yaygınlaştırılmasında tek ve yegâne yol olarak gösterilen ve Halk Kapitalizmi olarak nitelendirilen Anonim Şirketler, büyük çoğunluğa, gelir teminatı ve prestij temin ederken, iktidar veya güç'ü yine belirli bir azınlığın eline, yani işletme cesametinin gittikçe büyümesinin tabii neticesi olarak Menejer dediğimiz yeni bir grubun eline geçmesine mani olamamıştır. Böylece devamlı bir gelişme ile servetlerin yaygınlaştırılması yönündeki çalışmalar başarıya ulaştırılabilmektedir. Fakat eskiden servete bağlı

olan iktidar, bugünün organize bilgisine dayanarak toplumda fiilî bir hiyerarşi meydana getirmiştir. Demek ki, iktidarın atomize edilmesi yani servet gibi yaygınlaştırılması başarılammıştır. Yalnız yukarıda izahına çalıştığımız gibi eskiye nisbetle biraz daha yaygımlaşarak cemiyette iktidarların dengelenmesi imkân dahiline girmiştir. Fakat bu arada fertler açısından yukarıda bahsettiğimiz servetin yaygınlaştırılması neticesi, servetin diğer fonksiyonları olan emniyet, prestij ve gelir getirme fonksiyonları bu çoğunluğu emrine ve istifadesine sunulmuştur. Toplum da bundan büyük ölçüde istifade etmiştir.

Siyasî iktidarın yaygınlaştırılmasının iktisadî iktidarlar için de söz konusu edilmesi, yukarıda da izah edildiği gibi kuvvetler arasında bir denge meselesidir. Bunun neticesi olarak da İktisadî Demokrasi de, bu dende durumuna yaklaşmak da bir derece meselesidir.

Bugün batı Avrupa'da servet dağılımı politikası çok yaygınlaşmıştır. Her ülkede bu yönde çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Servet politikasının vasıtaları her ülkede muhakkak ki aynı değildir. Fakat genel olarak yapılan değerlendirmelerde getirilen tedbirlerin veya vasıtaların mahiyetleri hemen hemen aynıdır. Ve neticede servet dağılımı fertler elinde azami haddine varırken, son yıllarda Batı Avrupa'da, bu arada bilhassa Federal Almanya, Hollanda, Danimarka ve İsveç sendikaları bu hususta dikkate değer fikirler ortaya atmışlardır. Bu fikirleri şu şekilde özetleyebiliriz :

Batı Avrupa'da servetin yaygınlaştırılması politikası için, işçiler elinde tasarrufların teşviki, işçiler elinde yatırımlar için fonların teşekkülü, işyeri veya genel seviyede işçilerin kârlara iştirak ettirilmesi gibi tedbirler teklif edilmiş ve bu teklifler kanunlaşarak tatbikata da intikal etmiştir. Bu tekliflerin hepsi de sendikalarca desteklenmiştir. Ancak Sendikalar bu gelişmeleri her ne kadar işçiler lehine olarak gösterseler de, neticede tek tek işçilerin durumlarının iyileşmesi sendikaların iktidar gücünü, işverenler karşısında fazla etkin hale getirememektedir. Ve bilhassa işverenler de sendikaların ellerinde maddî güç birikimine katıyyen taraftar olmamışlardır. Bu yüzden İşverenler, Sendikaların aracılığı olmaksızın hemen işçilere intikal edecek her türlü imkânlarla açık olmuşlardır. Fakat sendikaların toplumda iktidar den-

gelemesinde başarılı olabilmeleri için, sendikalar elinde bir fon teşkilinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Bununla ilgili olarak yukarıda belirtilen ülkeler de sendikalar kanun tekliflerini parlamentoya intikal ettirmişlerdir. Esasında taraflar arasındaki mücadele (İşçi-İşveren) servetin yaygınlaştırılması yanında, bir iktidar mücadelesidir. Bugün artık işverenler servetin yaygınlaştırılmasına karşı değildirlir. Bugün pek çok işveren, işçilerini seve seve fabrikalarına ortak yapmak istemektedirler. Bunun pekçok da misalleri vardır. Bütün mesele servet yaygınlaştırılırken, iki taraf da iktidarı kaybetmek istememekte veya diğer bir ifade ile iktidarı ellerinde tutmak temayülündedirler. Hattâ bu gelişme Federal Almanya'da öyle dikkate değer bir safhaya girmiştir ki, işverenler; Sendikaların teklifi olan sendikalar elinde merkezî bir fon teşkilinin gerçekleşmesini engellemek pahasına, işçilerin Almanya'da yönetime katılmalarına rıza göstermişler ve bu kanunun gerçekleşmesi için çaba bile sarfetmişlerdir.

Görülüyor ki, şimdi varılan İktisadî Demokrasi, yani işçilerin yönetime katılmaları şeklinde ortaya çıkan sonuç, aslında servetle-iktidar arasında bir denge meselesidir.

Konuya özellikle günümüzdeki politik düzenlemeler açısından bakınca, güçlüğü hissedilen bir hususu da ayrıca belirtmemiz gerekecektir. Buraya kadar izahına çalışılan mesele, mülkiyet-servet ve buna bağlı olarak iktidarların yaygınlaştırılması veya sınırlandırılması idi. Bu husus günümüzdeki Demokratik Batı Toplumlarında azamiye ulaşmış veya ulaşma yolundadır. Fakat nihayet bunun da bir sınırı olması gerekir. Yoksa bu servetin ve iktidarların ilânihaye dağıtılarak insanlararası mutlak bir eşitliğe varılacağı veya Komünist Marx'ist kehanetin gerçekleşeceği hiç bir zaman düşünülmemelidir. Burada üzerinde önemle durulan husus, insanların eşitliği tartışmaları ne kadar dinî, ahlâkî ve hümaniter gayelerle beslenirse beslensin, bu tür düşünceler realitede bazı sınırlamaları ister istemez ortaya çıkarmaktadır. Aslında insanlar arasında mutlak eşitlik bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Bundan sonra da gerçekleşmesi imkânsızdır. Esasında dünyada hiç bir şey mutlak değildir. İnsanlar arasında da gerçekleştirilecek mutlak eşitlik ise herhalde en büyük adaletsizlik olur. Zira insanlar arasında bir hiyerarşi ve bir toplum düzeni söz konusu olunca bir mesuliyetler dere-

cesinde bir farklılık, eşitsizlik ister istemez kendini gösterecektir. Bundan kaçınmak da mümkün değildir. Yalnız ne var ki, bu eşitsizlikler arasındaki farklar çok büyük olursa, problemler, huzursuzluklar ve kıskançlıklar o zaman kendini gösterecektir. Bu sebeptendir ki, cemiyette politik kararlarla servetin yaygınlaştırılması ve hattâ bir kanunla tamamen ortadan kaldırılması dahi mümkün iken, yani servette eşitliği temin mümkün iken, gelirlerde bunu temin edebilmek imkânsızdır. Zira her fert hiyerarşideki yerine ve kabiliyetlerine göre farklı gelirlere ister istemez sahip olacaklardır. Bunun bariz misalini Sovyetler Birliği'ndeki gelirlerin eşitliği ile ilgili Lenin'in bir denemesini gösterebiliriz. Fakat bu durum ancak dört yıl sürebilmiştir. Hattâ bugün Doğu Avrupa ülkelerinde ve bunlardan bilhassa Çekoslovakya'da farklı olan gelir yapısının, bazı gruplar lehine yeniden arttırılması yönündeki baskılar ve netice itibariyle patlama herkesin malûmudur.

Bu konuyu Fransız düşünürü R. Aron, demokratlaşma ve politika ile ilgili açıklamalarında şu şekilde ele almaktadır. «Politika, insanları müştereken yaşatma teorisi, yahut sanatı, organize grupların süresini ve varlığını sağlamak sanatıdır. Karmaşık toplumlar zaruri olarak işlerin farklılaşmasını ihtiva ederler. Burada karmaşıklık ve derecelenme büyük ölçüde çeşitlilik gösterir. Diğer taraftan politika bütün insanları müşterek hayata iştirak ettirmeyi temel hedef olarak benimser. Politik düzenin temeldeki tezadı, bütün rejimlerin mükemmel olmayan çözüm yolları gibi görünmesidir. Bu tezat işlerin farklılığı ve prestij ve kudretlerin eşitsizliğini, bütün fertlerin müşterek hayata iştiraki ile uzlaştırma iradesidir. Bütünün politik hayata iştirakini denemeyen toplum yoktur. Fakat tatbikatta bütün fertlere eşitliği sağlayan yahut üzerinde birleşilen bir prestiji temine muvaffak olan toplum da yoktur. Bütün toplumlar ve bütün rejimler hiyerarşi ile eşitliği uzlaştırma ve iktidar hiyerarşisi ile insanlığın yüceliğinin eşitliğini uyuşturmak için gayrettedirler. İnsan toplumları bu zıt durumun uzlaştırılmasını iki istikamette aradılar. Biri sosyal eşitsizliği mukaddes bilerek herkesi belli bir yere yerleştirmek ve işgal edilen yerlere göre bütün eşitsizlikleri esas bilmektedir. Bunun en aşırı şekli kast sistemidir. Diğer çözüm şekli ise, politik eşitlikte ısrar ederek,

demokrasi içinde ekonomik ve sosyal eşitliği mümkün olduğu kadar ileriye götürme gayretidir.»⁽⁹⁾.

Bugün Batı Topluları Siyasî Demokrasi ile İktisadî Demokrasiyi yukarıda belirtilen ölçüler içerisinde bağdaştırabilmek için çaba sarfetmektedirler. Bugün batıdaki Kapitalist ülkelerde Siyasî Demokrasi yanında İktisadî Demokrasi yolundaki gelişmeler ümitvar gözükmele beraber problem nihai çözüm bulmuş da değildir. Sosyalist Doğu Bloku ülkeleri dikkate alınırca ne siyasî sahada, ne de iktisadî sahada bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Bu siyasî ve ekonomik sahadaki uyumsuzluk gerek kapitalist, gerek sosyalist ülkelerin ikisinde de görülür. Yalnız bir farkla ki, batıda siyasî demokrasiye ulaşmış toplumlarda iktisadî demokrasinin de gerçekleşebilmesi için bir sıra reformlar görülmektedir. Halbuki bu reform isteği Doğu Bloku toplumlarında değişiklik yapacak güçten çok uzak görünmektedir.

Bugün batı toplumlarındaki İktisadî Demokrasinin mevcudiyeti tamamen siyasî demokrasiye bağlıdır. Siyasî Demokrasi, kapitalist sistemi reformlara tabi kılarak iktisadî demokrasiye geçişi kolaylaştırmıştır. Halbuki Komünist Doğu Bloku ülkelerinde iktisadî demokrasinin önemi teoride kabul edilmesine karşılık, tatbikatta bunu görmek mümkün değildir. Zira Komünist ülkelerde gerek siyasî gerek iktisadî demokrasi tamamen Komünist partisinin hakimiyetindedir. Bugün iktisadî demokrasinin en önemli vasıtası olarak kabul edilen sendikalar da tamamen Komünist partisinin emrindedir. Bu sebeple, Komünist sistemle yönetilen ülkeler oligarşik bir düzen olarak görülmektedir. Bu açıklamalar, Siyasî Demokrasinin mevcut olmadığı bir düzen, sistem veya ülkede İktisadî Demokrasiden de bahsedilemeyeceğini vurgulamaktadır. Yalnız burada günümüz toplumlarından bazılarında, meselâ çok bariz misali ile Yugoslavya'da; İktisadî Demokrasinin mevcut olmasına rağmen, Siyasî Demokrasinin mevcut olmayışı bizim üzerinde durduğumuz Batı toplumlarından ve tarihî gelişiminden tamamen farklı bir durum göstermektedir. Fakat bu farklı durumun esas sebebi ise, 1950 yıllarında çok istisnai bir özelliğin zuhur etmesi, yani Yugoslavya'nın Rusya'ya karşı bir tavır takınması neticesinde, halka dönüş, halkın desteğini almak için bazı hareketlere yönelme zorunluluğu şeklinde gösterilebilir.

Sosyalist ülkelerde önce ne siyasî, ne de İktisadî Demokrasiden söz etmek mümkündür. Ayrıca ana hatları ile bütün sosyalist ülkeler benzerlikler göstermekle beraber, yine de İktisadî Demokrasi yönünde bazı ufak farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlar, bazı ülkelerin demokratik gelişmeler yönünde duyduğu heyecanın ve gösterilen gayretlerin neticesidir. Fakat bu Doğu Avrupa ülkeleri insanların Siyasî Demokrasiden mahrum oluşlarıyla Komünist partisinin totaliter güdümü ve bir yerde de bu ülkelerdeki Komünist partilerinin Sovyet Komünist partisinin mutlak hakimiyeti altında oluşları⁽⁹⁾, bu toplumları demokratlaşma vetiresinden uzakta tutmaktadır. Tabiidir ki, bu durum Komünist sistemin Demokrasi anlayışından ileri gelmektedir. Bu mevcut iki sistemin Demokrasi anlayışlarındaki farklılıklar bu toplumların gerek siyasî, gerek İktisadî Demokrasi anlayışlarını ve dolayısıyla da farklı tatbikatları ortaya çıkarmaktadır.

Bugün Oligarşik bir düzen içerisinde olduğu ileri sürülen Komünist Ülkelerin Devlet adlarına bakıldığında çoğunluğunun demokratik sıfatını kullandıkları görülmektedir. Tabiidir ki bu durum Demokrasi kavramının Doğu ve Batı Bloku tarafından farklı şekillerde anlaşılmasından ileri gelmektedir.

Komünist ülkeler, Kapitalist sistemdeki eşitliği veya Demokrasiyi çok şekilci bulmaktadırlar. Onlar için eşitlik ekonomik eşitliktir. Esasında siyasî Demokrasinin temeli de ekonomik eşitliğe dayanmaktadır. «Klasik Demokrasi eşitlik ister ama, bu biçimsel bir eşitliktir. Toplumun bütün üyeleri, üretim araçları mülkiyeti bakımından eşit duruma getirilince, yani emek ve ücret eşit olduğu zaman insanlık ister istemez daha ileri bir adım atmak sonucu ile karşılaşacak, biçimsel eşitlikten gerçekçiliğe geçecektir. Bu «herkesten kabiliyetine göre, herkese ihtiyacına göre» kuralının gerçekleştirilmesi demek olacaktır.»⁽¹⁰⁾

Acaba Komünizm, Batı Toplumunu için belirttiği biçimsel eşitliği ve Demokrasiyi gerçekçi eşitliğe veya Demokrasiye nasıl dönüştürebilmiştir? Bugün Komünist ülkeler, Servet ve İktidarı Batıdaki yaygınlaştırma çabalarına karşılık mülkiyeti bertaraf ederek iktidarı da Komünist partisinin emrine vermişlerdir. Şimdi bu Komünist sistemlerde daha önce belirtmeye çalışılan servetin (Mülkiyetin) beş fonksiyonu olan

iktidar, garanti, özgürlük, prestij ve gelir, (Batı toplumlarında İktisadî Demokrasinin anlaşılın objektif manası bir yana), sosyalist teoride belirtilen gerçekçi eşitlik anlamında acaba çalışan çoğunluğun lehine değişmiş ve gelişmiş midir?

İktisadî Demokrasi bilindiği gibi kapitalist ülkelerde, çalışanların gerek servet, gerek iktidar (Yönetime Katılma) üzerinde ağırlıklarını hissettirecek yaygın mülkiyet ve birlikte Yönetime Katılma şeklinde anlaşılmalıdır. Sosyalist Sistemlerde ise, doğrudan doğruya bizzat çalışanlar tarafından ve seçimle idaresi şeklinde tarif edilmektedir. Fakat bu hususlar yalnız sosyalizmin teorisinde mevcuttur. Tatbikattaki gelişme ise şu şekilde belirtilmektedir. «Doğrudan doğruya idarenin ilk büyük uygulamaları, 1917 ihtilalinden sonra Sovyet Rusya'da başlamıştır. Gerçekten 1917-1918 yıllarının fabrika komiteleri bu devrimin bir ürünüdür. Bu komiteler, devrimden hemen sonra, patronların bertaraf edilmesi sonunda kendiliğinden doğmuştur. Bu fabrika komitelerinin ana görevleri üretim ve dağıtımını kontrol etmek ve fabrikada sosyalist bir idareyi yerleştirmek etrafında toplanmıştır. Fakat bir kaç yıl içinde, sanayiın Demokratlaşmasına giden bu hareket durmuş ve fabrikalar askerî bir disiplin altına alınmışlardır. Çok geçmeden fabrika komiteleri ve sendikalar iktidardaki komünist partisinin nüfuz ve etkisi altına girmişler ve onun bir aracı durumuna gelmişlerdir. Sosyalist demokrasi kısa bir süre içinde önce bir oligarşi, sonra da tek kişinin diktatörlüğü haline gelmiştir.» (11)

Komünist bir sistemde her hürriyet şekli Marx'izmin ideoloji olarak hakimiyetinin son bulduğu anlamına gelir diyen M. Djilas, Komünizmi derebeylik rejimi ile mukayese etmek bana yeterince faydalı görülüyor, diyerek yazısını şöyle devam ettirmektedir. «Her şeyden önce Komünist bir sistemde oligarşinin yüksek yöneticileri nasıl Krallar ve Baronlar kendilerine hizmet eden ve sâdık olan tabilerine tımarlar vermek alışkanlığında idiler ise, onlar da resmî görevleri partinin memurları arasında öyle dağıtıyorlardı; ikincisi, derebeylik rejimindeki gibi, Komünizmde de ilerleyiş ekonomisi ve sınaî ekonomi ile gelişen bir parazitçilik vardır. Bu son hususa bakınca insana öyle geliyor ki, tıpkı kralların verdiği imtiyazların, derebeylik beylerinin imtiyazlarının, derebeylik nüfuzunun sonunda gelişmekte olan serbest ticareti ve sana-

yii engellemesi gibi hükümet içinde, ekonomik oligarşinin despotluğunun ve parti bürokrasisinin imtiyazları da, az önce işaret edilen hususları sağlayan mülkiyetin ideâl diye düşünülen sarsılmaz düzenleriyle birlikte, modern nakil vasıtalarının, modern idarenin, modern teknolojinin ve hattâ Komünist sistemlerde halk kesiminden gelen herşeyin, gelişmesini yavaşlatıyor.» (12)

Bugün Komünizmi çerçeveleyen esaslara bir göz atılırsa, bu sistemde reformun neden söz konusu olamayacağı daha kolay anlaşılır. Esasında komünizm kısırlığı, reformları yapabilmekteki âcizliği tamamen mülkiyet sisteminden ileri gelmektedir. Bu sistemde mülkiyetin olmayışı hürriyeti de ortadan kaldırmaktadır. Hürriyetler de olmayınca bu sistemde reform söz konusu olamamaktadır. Bugüne kadar yapılan bazı değişiklikler, rejimle ilgili temel değişiklikler değildir. Bunlar ancak rejimin müsaadesi çerçevesinde yapılan değişikliklerdir. Burada Batı Toplumlarında görülen cinsten reformlar söz konusu değildir. Yoksa mülkiyette ve hürriyette meydana gelecek bir değişme bu sistemin sonunu getirir. Bu yüzden Komünist sistem reforma tabi tutulamaz ve dolayısıyla ancak yıkılabilir. Zira siyasî ve sosyal münasebetler açısından Komünizmde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bunlar olmadan da mülkiyet sisteminde ve dolayısıyla da iktidarda bir değişiklik söz konusu olamaz. Zaten böyle bir değişme başlarsa, diğerlerini de peşinden sürükleyecektir. Aslında sistemle ilgili endişeler de buralarda yatmaktadır. Komünist sistemin esasları olan Proleterya Diktatörlüğü, tek parti sistemi, işletmelerdeki devlet mülkiyeti ve zorlayıcı merkezî plânın mevcudiyeti bu gerçekleri açıkça ortaya koymaktadır. Burada Demokratik Batı toplumları için gösterilen gelişmelerde görüldüğü üzere siyasî demokrasinin mevcudiyeti, toplumu reformlara yöneltmede tek ve yegâne unsur olmuştur. Ama komünist toplumları oluşturan esaslar, yukarıda da belirtildiği gibi siyasî hürriyetlere hiç bir yer vermemektedir. Bütün siyasî hürriyetler ve yetkiler Proleterya adına, partide toplanmıştır. Kautsky bunu «Söz konusu olan, proleteryanm diktatörlüğü değil, amma proleterya üzerinde partinin diktatörlüğüdür.» (13) şeklinde belirtmektedir.

Bu yüzden, Sosyalizmin teorideki hümanist ideâleri ile uygulamanın uzaktan yakından hiç bir ilgisi yoktur. Aksine Komünist Doğu Bloku Ülkeleri insani cemiyet imajını yıkmışlardır. Bugün siyasî hürriyetlerden mahrum doğu bloku toplumları insanî cemiyet tipine batı bloku toplumlarından çok daha uzakta bulunmaktadırlar. Komünizmin, doğudaki bu islah kabul etmeyen tutumu yüzünden son yıllarda Demokratik Batı toplumlarındaki komünist partiler, doğu tipi komünist partilerinden uzaklaşmaktadırlar.

Netice itibariyle Komünist Doğu Bloku ülkelerinde siyasî hürriyetlerin yokluğu maalesef sistemi rasyonelleştirme imkânlarından mahrum bırakmaktadır. Yalnız Sovyetler Birliği'nde, Komünist sistemin ilk başlangıç yıllarında görülen ve 1917-1921 yıllarını kapsayan yani NEP devrine kadarki devrede sanayide görülen işçi komiteleri bu ülkede iktisadî Demokrasi için bir ümit olmuş, fakat bu ümit fazla uzun sürmemiştir. Gerçi Komünist Doğu Bloku ülkelerinde iktisadî hayatın demokratlaştırılmasını hedef tutan cereyanlar hiç olmuyor değil. «Ancak Sovyetler Rusya'sında iktisadî hayatın Yugoslavya misali veya kısmen Polonya misali demokratlaştırılması hususunda ciddi adımlar atılamaz. Hattâ Liberman'm (¹⁴) adı bazen göklere çıkartılıyor, fakat altı aydır kendisinden hiç söz edilmiyor. Yani böyle bir tereddüt safhasının sık sık geçirildiğini tahmin ediyorum. Bu tereddüt safhası da bu Komiserlerden mürekkep sevk ve idare mekanizmasının korku ve telâşından ileri gelse gerek. Büyük bir kıta çapında bir memlekette günün birinde bir karşı hareket, ayaklanma olabilir mi, yahut hürriyetin tadı halk tarafından tadılır da, hürriyetin ve demokrasinin tadı, günün birinde nahoş hadiseler çıkarır mı, çıkarmaz mı gibi endişelerden ileri geldiğini tahmin ediyorum.» (¹⁵).

Öte yandan günümüz sosyalist ülkelerinde siyasî kararlarla siyasî otorite tarafından yönetilen devlet mülkiyetine dayalı kollektif düzene karşı çıkan teknotratlar, aslında savdukları yeni düzenin mülkiyet ilişkilerini berraklıkla ortaya koymuyorlar, ama ekonominin yönetilmesindeki güçlerinin şuuruna vararak, siyasî iktidarın bu sahadaki yetkilerini devralmak istedikleri çok net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Böylece sosyalist ülkelerde gelişen «reform ideolojisi» gerçekten «geleneksel» sosyalist düzenden farklı ve «piyasa sosyalizmi» olarak da ifade edilen yeni bir ekonomik, sosyal ve siyasal düzeni savunmaktadırlar. «Reform ideolojisi»ne göre sosyalist ekonomideki verim ve kalite düşüklüğüne karşı bir çare olarak, «Kâr» ilkesi gereklidir. Nitekim Sovyet makamları, «reform ideolojisi»nde Doğu Avrupa ülkelerinden daha yavaş gittikleri halde, planlamada, parametri olarak sabit sermaye ünitesine göre üretim yapılmasını ve planın gerçekleştirilmesinde temel kriter olarak gayri safi üretim değeri yerine kârın, yani satış fiyatıyla üretim maliyetleri arasındaki farkın kabul edilmesini benimsemeye başlamışlardır. İşletme yöneticilerinin yetkileri de büyük ölçüde arttırılmıştır. Liberman reformunun manası budur. Bu reformlar, çeşitli yatırım projelerinin verimliliğini hesaplamak için faiz alınmasını da gerektirmektedir. Bu verim hesapları, tutarlı bir şekilde uygulanmış da olsa, Sovyet planlamasına, yatırımların otomatikman uygulanmasına yol açan unsurların girmesine sebep olurlar ve bu da, bu tekniği, kapitalist işletmelerin verimini hesaplama tekniğine iyice yaklaştırır ⁽¹⁶⁾

Böylece sosyalist ekonomide, genel (siyasî) planlamadan çok mikro seviyede işletmelerin etkinliğini ve özerkliği esas olan bir gelişme süreci görülmeye başlanmıştır.

Bu konuda «deform ideolojisi» yolunda en ilerilerde bulunan Ota Sik, çok açık konuşmaktadır. ⁽¹⁷⁾ «Gerçekleştirilebilseydi, reformlardan sonra Çekoslovakya'da yönetici işletmeleri olacaktı... Gerçek müteşebbislerimiz olsun istiyorduk... Rekabet ilkesini yerleştirmek istiyorduk... Bunlar, Batı ülkelerinde gelişmekte olan hususlardır... Bugün merkeziyetçi bir sosyalizm sistemi içinde olan ülkelerde er geç ve kaçınılmaz olarak aynı modele göre gelişeceklerdir.»

Galbraith'in gelişmiş kapitalist ülkelerde gözlemlediği, mülkiyet ve fonksiyonlarının gittikçe farklılaşması süreci, sosyalist ülkelerde de belirlemektedir. Sosyalist ülkelerde de, aynı şekilde, mülkiyet sahibi olandan çok, mülkiyeti kullananlar iktisadî iktidarı ele geçirmekte ve giderek siyasî iktidarı etkilemektedirler.

İdeolojinin direnmesi ve siyasî organların tercihleri yüzünden bu süreç yavaş gelişmekte hattâ bazen sert siyasî

müdahalelerle durdurulmak istenmektedir. Ama buna rağmen «reform ideolojisi» denilen akımın, ekonominin iç dinamiklerinden doğduğu ve kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Gerçekten, sosyalist ekonomilerde, bu arada Sovyet ekonomisinde «şekli manada üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyeti korunurken, teşebbüs fonksiyonunu ve bu fonksiyona bağlanan gelir paylarını şekli mülkiyetten ayırıp işletme yöneticilerine devreden son gelişmelerle; kapitalizmin yönetimle mülkiyetin birbirlerinden ayrılması diye özetlenen çağdaş görüntüsü arasında, en azından iktisadî birimler seviyesinde bir yaklaşımdan söz edilebilir.»

Bu gelişmeler, bazı marxist iktisatçılar tarafından bile, sosyalist toplumda iktisadî ve siyasî güç olarak yeni bir sınıfın belirmesi tarzında yorumlanmaktadır. Mandel'e göre Sovyetler Birliği'nin siyasî yönetim kadrosunda işçilerin sayısı gittikçe azalmakta, egemenlik gittikçe bürokratların eline geçmektedir. Hatta Mandel, bunların işçileri ezdiğini bile söyledikten sonra, şunları yazmaktadır. ⁽¹⁸⁾ «Bürokrasinin, kendi özel çıkarlarının şuuruna adanmış bir kast olduğuna Sovyet vatandaşlarının çoğu tanıklık etmektedir. Gazetelerde direktörlerin kendi fabrikalarından, kendi makinelerinden söz ettikleri her gün görülmektedir. Onların daşaları yüzbinlerce liraya mal olmakta, hakiki bir sermaye yatırımı halini almakta ve kârlı bir şekilde sattıkları takdirde, mirasçılarının «bir rantıye gibi» yaşamalarını sağlamaktadır. Sosyal artık ürünün önemli bir kısmı, üretimi olmayan tüketime yönelmektedir... Bürokrasinin keyfi davranışları ve baskısı, işçi kitlelerinin dayanamayacağı bir hal almaktadır.»

Gilles Martinet, «temel sorun'un mülkiyetin yasal biçiminin değişip değişmediğini bilmek olmadığını çünkü bu değişimin açıkça ortada bulunduğunu, temel sorunun yeni mülkiyet biçimi içerisinde artık değer'in oluşup oluşmadığı ve bunun nasıl ve kimin yararına paylaşıldığı» meselesi olduğunda ısrar etmektedir. Buradan hareket eden Martinet şu hükme varmaktadır. ⁽¹⁹⁾ «...Belli bir toplumsal katman Devleti ele geçirmiş, devlet olup çıkmıştır. Devleti oluşturan görevli ve yöneticiler, üretim araçlarının sahibiymişçesine hareket etmektedirler. Bu mülkiyet, her şey devletin yani teo-

rik açıdan topluluğun malı olduğuna göre, (tüzel) hukuki değildir. Ama başka bir marxist terim kullanacak olursak, gerçek üretim ilişkilerine, bakıldığında, tam anlamı ile fiildir. İşte bu anlamda, yalnızca bir memurlar takımı ya da kast'tan değil, yeni bir sınıftan söz edilebilir.»

Charles Bettelheim ise, «üretim araçlarına kollektif olarak sahip bir burjuvazinin varlığından bahsetmekte ve Sovyetler Birliği'nde «proleteryanm iktidarını yeni bir burjuvaziye kaptırdığını» ileri sürmektedir. (20)

Amerikalı marxist iktisatçı Paul Sweezy ise yeni sınıfın irdelenmesine girmektedir. Ona göre Sovyetler Birliği'nde siyasî bürokrasi ile «yeni sevk ve idare seçkinleri» arasında bir iktidar mücadelesi vardır. Sweezy, Sovyetler Birliği'nin 1968 baharında Çekoslovakya'ya müdahalesini, ekonomik sistem ve iktidar tercihleri yönünden, şöyle yorumlamaktadır. (21) «Sovyetler Birliği'ndeki gelişmenin şimdiki aşaması, bence Brejnev ve Kossigin önderliğindeki bürokratik kadroların, yeni sevk ve idare seçkinlerinin daha fazla ilerlemelerine karşı durmaya çabalamakta oldukları şeklinde yorumlanabilir.»

Görülüyor ki, kapitalist ülkelerde iktisadî iktidarın belli bir işletme cesametinden sonra, mülkiyet sahiplerinden «işletme sevk ve idaresi seçkinlerine» geçmesi tarzında gözlenen ve Galbraith tarafından teorik incelemesi yapılan gelişme, sosyalist ülkelerde, kendine has özellikleri olmakla birlikte, aynı yönde müşahade edilmektedir.

«Yugoslavya'nın «öz yönetim» sistemi istisna edilirse, sosyalist ülkelerde henüz, işletme içi iktidarın ve giderek makro seviyede ekonomik iktidarın «yönetilenlere» veya «doğrudan» usullerle çalışanlara indirilmesi konusunda ciddi bir gelişme yoktur.

«Öz yönetim» olarak adlandırılan Yugoslav sisteminde bile, merkezî planlamanın yanında, işletme içi iktidar, işçiden çok, mühendis ve uzman gibi teknokratlara kaymaktadır. Niketim Kardelj'e göre «büyük kurumların Merkez İşçi Kurullarında genellikle mühendislerle uzmanların, sayıca değilse bile etkin katılma yönünde ağır basması, epeyce yaygın hatta belirgin bir olgudur. Bilgi, işçinin kendisinininkinden daha

yüksek bilgi isteyen sorunların çözümünde işçinin daha bilgili kişilere güvenmesi, onları dinlemesi olağandır.» Martinet'ye göre öz yönetim denemesi, genel olarak «yeni sınıfın» kanatları altında girişilmiş bir özgürleştirme girişiminden öteye geçememiştir. (22)

Milovan Djilas'ın «yeni sınıf»ı, daha çok parti-devlet siyasî bürokrasisini ifade ediyordu. Halbuki yukarıda bahsettiğimiz yazarların işaret ettikleri «yeni sınıf» ise, teknisyenleri, mühendisleri, işletmecileri, planlama uzmanlarını içine almaktadır.

Gerçekten de Sosyalist Blok'taki ideoloji ve reform tartışmaları, bir yandan «ideoloji»nin, partinin yüceltilmesi, savunulması, diğer yandan da «reform» teori ve uygulamasıyla teknokratik kadroların yetkilerinin savunulması, yüceltilmesi etrafında cereyan etmektedir.

Eskiden bütün iktisadî ve siyasî iktidarı parti elinde toplayan sosyalist sistem, belli bir büyüme ve belli bir teknoloji seviyesine geldikten sonra, siyasî kadrolarla iktisatçı, teknisyen, mühendis, uzman kadrolar arasında bir iktidar mücadelesine yönelmektedir. Her halde, sosyalist toplumların ekonomi-politika ilişkisi düzeni bu gelişmelerin sonucuna bağlı görünmektedir.

Buraya kadar yapılan izahlardan konuyu çeşitli görünümü içerisinde değerlendirerek, iktisadî demokrasi kavramının anlamını ve mahiyetini belirtmeye çalıştık. Yani diğer bir ifade ile iktisadî demokrasi için gerekli şartlar veya İktisadî Demokrasiye geliş ve geçiş şartlarını göstermeye uğraştık. Bu arada sistemler içerisinde iktisadî Demokrasinin yerini ve şartlarını göstermeye çalıştık. Ve neticede İktisadî Demokrasi kavramı Siyasî Demokrasiyi takip eden ve onunla beraber giden bir kavram olması nedeniyle, Batı Demokratik Toplumlarına has bir olay olarak görülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Her ne kadar Doğu Bloku ülkeleri içinde İktisadî Demokrasi kavramından Literatürde bahsedilmekte ise de, bu iktisadî Demokrasi kavramı bu ülkelerde ancak bir şekil olarak mevcuttur. Bunun sebeplerini de yukarıda genişçe izah etmeye çalıştık. Yani İktisadî Demokrasi ortamının, siyasî demokrasi ile birlikte düşünülmesi gerekir. Bu ise özgürlükçü bir or-

tamı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, geniş anlamda kullanılan İktisadi Demokrasi dar anlamda ise Endüstriyel Demokrasi ancak Hür Demokratik Toplumlar için söz konusu olmaktadır. Tabii ki bu yine bir yerde yorum meselesidir. Bu da Demokrasi kavramının çok çeşitli biçimde anlaşılmasından ileri gelmektedir. Ancak kanaatimiz İktisadi Demokrasi'nin Batı Toplumları için söz konusu olduğu yönündedir.

KAYNAKLAR

- (1) CHALLAYE, Mülkiyetin Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, Sh. 56.
- (2) E. KÜNG, Eigentumspolitik, J. C. B. Mohr, Tübingen 1964, Sh. 7.
- (3) R. ARON, Sanayi Toplumu, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1974, Sh. 82.
- (4) H. ARNDT, Wirtschaftliche Macht, C. H. Beck, MÜNCHEN 1974, Sh. 9.
- (5) Bu konuda daha geniş bilgi için bak: BERTRAND RUSSEL, İKTİDAR, Altın Kitaplar Yayınevi, 1976.
- (6) Bu konu; J. K. GALBRAİTH'ın «Die Moderne Industriegesellschaft» Dreemer Knauer 1970, kitabının Sh. 63-74'de Technostruktur başlığı altında çok daha geniş olarak incelenmiştir.
- (7) R. ARON; Sanayi Toplumu, Boğaziçi Yayınları, Sh. 35, 1974.
- (8) R. ARON; a.g.e. Sh. 81.
- (9) Bk. PAUL SWEEZY, CHARLES BETTELHEIM; Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Süreci Üzerine, May Yayınları, 1974, Sh. 9.
- (10) C. TALAS; «Endüstriyel Demokrasi ve Türkiye'de Uygulanma Olanakları», Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Haziran 1970, Cilt XXV, Sh. 194.
- (11) C. TALAS; a.g.e. Sh. 198.
- (12) M. DJİLAS; Eksik Kalmış Cemiyet, Kültür Bakanlığı Yay. No. 2 İstanbul 1975, Sh. 193.
- (13) R. ARON; Demokrasi ve Totalitarizm. Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri: 3, İstanbul 1976, Sh. 306.
- (14) Sovyetler Birliği'nde, İktisadi Hayatın Demokratlaştırılması cereyanını başlatan kimsedir.
- (15) O. TUNA; Endüstriyel Demokrasi Semineri, Mill' Prodüktivite Merkezi Yayınları: 91, 1970, Sh. 46.
- (16) E. MANDEL; Marxist Ekonomi El Kitabı, Tut Yayınları, İstanbul 1970, Cilt II, Sh. 330.
- (17) K. BORATAN; Sosyalist Plânlamada Gelişmeler, SBF Yayını, Ankara 1973, Sh. 329.
- (18) E. MANDEL; a.g.e. Sh. 341-342.
- (19) G. MARTİNET; Beş Komünizm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, Sh. 71, 84.
- (20) P. SWEEZY; C. BETTELHEİM; a.g.e. Sh. 43.
- (21) G. MARTİNET; a.g.e. Sh. 1451146-149.